

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะมูลฝอย: กรณีศึกษาชุมชนคลองมหาสวัสดิ์
ต.มหาสวัสดิ์ อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม

Participation of community in waste management : A Case study of Khlong Maha Sawat community,
Maha Sawat Subdisty, Phuttamonthon District, Nakhonpathom Province.

เดชา จันทรศิริ* และวีรชัย สิงห์คา

สาขาวิชาศึกษาทั่วไป-สังคม/มนุษย์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ นครปฐมฯ

บทคัดย่อ

การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะมูลฝอย : กรณีศึกษาชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ ต.มหาสวัสดิ์ อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการจัดการขยะมูลฝอยในครัวเรือนของประชาชน และ 2) ศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะมูลฝอยในด้านต่างๆ กลุ่มตัวอย่างคือหัวหน้าครัวเรือนในชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ หมู่ที่ 1, 2 และ 3 จำนวน 216 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว One-way ANOVA

ผลการศึกษาพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการขยะมูลฝอย โดยรวมทั้ง 3 ด้าน อยู่ในระดับปานกลาง และพบว่าด้านการลดปริมาณขยะมูลฝอยอยู่ในระดับมาก ด้านการร่วมมือปฏิบัติและด้านการร่วมมือแก้ไขปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง

คำสำคัญ : ขยะมูลฝอย, การมีส่วนร่วม

Abstract

This research aimed to study 1) the waste management in the households and 2) the participation of community in waste management. The samples of this study were the 216 heads of household in Moo 1, 2 and 3 in Khlong Maha Sawat community. The statics used for data analysis were percentage, mean, standard deviation and one-way ANOVA.

The results of this study showed that participation of community in waste management in all three aspects was at the moderate level. The reduction of the waste was at the high level. The cooperation in waste management and participation in solving problems were at the moderate level.

Keywords: Waste, Participation

*ผู้นิพนธ์ประสานงาน decha.c@mutr.ac.th

1. บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ขยะมูลฝอยเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญปัญหาหนึ่งในชุมชนต่าง ๆ จากการสำรวจข้อมูล เกี่ยวกับปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2554 พบว่ามีจำนวนประมาณ 15.16 ล้าน ตัน หรือวันละ 41,532 ตัน เป็นขยะในเขต กทม. วันละประมาณ 8,766 ตัน เป็นขยะในเขตเทศบาลวันละ 16,620 ตัน และเป็นขยะในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลทั่วประเทศ วันละ 16,146 ตัน และมีแนวโน้มว่าจะมีปริมาณเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปีเนื่องจากจำนวนประชากรที่มากขึ้น รวมทั้งสภาพทางสังคม และเศรษฐกิจที่เอื้อให้เกิดการบริโภคในรูปแบบต่างๆ เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ จะมีปริมาณขยะมูลฝอยมากกว่าชุมชน

ทั่วไปเป็นเท่าตัว กล่าวคือปริมาณการเกิดขยะมูลฝอยในชุมชนทั่วไปจะมีอัตราเฉลี่ยเท่ากับ 0.6 – 0.8 กิโลกรัมต่อคนต่อวัน (อาณัติ ต๊ะปินตา, 2553) ในขณะที่พื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ เช่น เมืองพัทยา เมืองภูเก็ต พบว่ามีอัตราการเกิดขยะเฉลี่ยเพิ่มขึ้นเป็น 1.5 เท่าต่อคนต่อวัน

ขยะมูลฝอยชุมชนที่เป็นขยะเก่า ผลจากการจัดลำดับจังหวัดวิกฤตปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยที่ คพ. ได้แถลงข่าวเมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2557 ซึ่งปี 2556 มีปริมาณขยะมูลฝอยตกค้างสะสมทั่วประเทศ 28 ล้านตัน ประกอบกับการประกาศให้ “ขยะเป็นวาระแห่งชาติ” และแรงขับเคลื่อนจากนโยบายรัฐบาล ในการมอบหมายให้ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้กำกับดูแลการจัดการขยะมูลฝอยของจังหวัดในภาพรวม ทำให้ทุกจังหวัดมีความตระหนักถึงปัญหาขยะมูลฝอยในพื้นที่ และเร่งดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าวตาม Roadmap การจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตราย ส่งผลให้ปริมาณขยะมูลฝอยตกค้างสะสมทั่วประเทศลดลงเหลือ 14.8 ล้านตัน โดยในระยะเวลา 1 ปีที่ผ่านมา ขยะที่ตกค้างสะสมได้รับการจัดการไปแล้ว 13.2 ล้านตัน จังหวัดที่มีวิกฤตปัญหาขยะมูลฝอยตกค้างสะสม ณ ปี 2557 ใน 5 อันดับแรก คือ สมุทรปราการ นครศรีธรรมราช กาญจนบุรี พระนครศรีอยุธยา และขอนแก่น หลายจังหวัดมีการเปลี่ยนแปลงลำดับจากปี 2556 ตัวอย่างเช่น จังหวัดสงขลา ที่เคยเป็นจังหวัดที่มีวิกฤตปัญหาขยะมูลฝอยตกค้างสูงสุดอันดับ 1 ปัจจุบันอยู่ในลำดับที่ 30

ของเสียอันตรายจากชุมชนในปี 2557 เกิดขึ้นทั่วประเทศประมาณ 0.58 ล้านตัน เพิ่มขึ้นจากปี 2556 ร้อยละ 2.4 โดยส่วนใหญ่ (ร้อยละ 65) เป็นซากเครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ประเภทโทรทัศน์ เครื่องปรับอากาศ ตู้เย็น เครื่องซักผ้า คอมพิวเตอร์ เครื่องเล่นวีซีดี/ดีวีดี โทรศัพท์ กล้องถ่ายรูป ที่เหลือประมาณร้อยละ 35 เป็นของเสียอันตรายจากชุมชนประเภทแบตเตอรี่ หลอดไฟ และภาชนะบรรจุสารเคมี ในอนาคตอันใกล้การจัดการกับซากผลิตภัณฑ์เครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์จะเป็นปัญหาใหญ่ ส่วนหนึ่งเพราะเทคโนโลยีที่เปลี่ยนไป ทำให้คนทิ้งและซื้อของใหม่ และประเทศไทยยังไม่มีระบบเก็บรวบรวมและเรียกคืนซากผลิตภัณฑ์ผลิตภัณฑ์ประเภทหนึ่งที่น่ากังวล คือ แท็บเล็ต จากนโยบายรัฐบาลที่ซื้อให้กับเด็กประถม ปัจจุบันน่าจะเสื่อมสภาพแล้วและจากค่านิยมในการใช้งาน อีกประเภทหนึ่ง คือ จากนโยบายเรื่องพลังงานทดแทนในการส่งเสริมการใช้โซลาร์เซลล์หากเสื่อมสภาพหรือหมดอายุการใช้งานจะกลายเป็นของเสียอันตรายที่ยังไม่มีความชัดเจนในระบบการกำจัดในปี 2557 ประเทศไทยมีการนำเข้าโซลาร์เซลล์จำนวน 3,238,620 ชิ้น และนำเข้าแท็บเล็ตจำนวน 1,497,144 เครื่อง ประเทศไทยจึงต้องตระหนักในการจัดการกับซากผลิตภัณฑ์เหล่านี้ (กรมควบคุมมลพิษ, 2558)

การขยายตัวของเมืองและเขตชุมชนทำให้คลองเป็นจำนวนมากตื้นเขินหรือถูกถม เพื่อขยายพื้นที่ถนน แต่ถึงกระนั้นก็ยังคงมีคลองเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก คลองเหล่านี้หลายแห่งตื้นเขินจนไม่สามารถใช้เป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำได้อีกต่อไป ประโยชน์ที่ได้คือเป็นทางระบายน้ำ เมื่อเวลาฝนตกหนักรวมทั้งเป็นทางระบายน้ำทิ้งจากบ้านเรือนประชาชนที่อยู่ใกล้เคียงลำคลองสายนั้นออกสู่ม่าน้ำสายใหญ่ต่อไป การที่คลองต่าง ๆ เป็นแหล่งรองรับน้ำทิ้งหรือขยะมูลฝอยจากบ้านเรือนประชาชน เป็นจำนวนมาก ส่งผลให้น้ำในคลองเน่าเสียทำให้ประชาชนขาดประโยชน์ที่ควรได้รับจากสภาพแวดล้อมนี้อย่างมหาศาล ถึงเวลาที่เราควรจะต้องมีมาตรการต่าง ๆ เพื่อป้องกันการเน่าเสียของน้ำ เช่น การชักจูงใจให้ประชาชนละเว้นการทิ้งขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูลลงในคลอง การตรวจตรามิให้โรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ หรือแม้แต่ครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในบริเวณริมคลองปล่อยน้ำเสีย สารพิษลงในคลองเป็นสิ่งสำคัญเช่นกัน เพื่อเป็นการดูแลและรักษาความสะอาดของคลองที่อยู่ในเขตความรับผิดชอบของตนเองก่อให้เกิดแม่น้ำลำคลองต่างๆ มีคุณภาพและน้ำที่ดี

จากปัญหาของขยะมูลฝอยที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนโดยตรง ทั้งในชุมชนเมืองและชนบท ซึ่งทุกภาคส่วนต้องมีความตระหนักในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย โดยต้องอาศัยความร่วมมือของหน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่นในการจัดการขยะมูลฝอย และการปลูกฝังจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมให้แก่ชุมชน โดยควรเปิดโอกาสให้ประชาชนในแต่ละชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการขยะ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และเกิดจิตสำนึกที่จะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการจัดการขยะมูลฝอย ซึ่งประชาชนในชุมชนมีอิทธิพลในการกระตุ้นจิตสำนึกต่อความรับผิดชอบร่วมกันแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมเรื่องขยะมูลฝอยชุมชน โดยเริ่มจากการให้ประชาชนในชุมชนได้เรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอยอย่างเป็นระบบ เพื่อรองรับปัญหาขยะมูลฝอยที่เพิ่มมากขึ้นทุกวัน แต่การจัดการขยะมูลฝอยที่ครบวงจรมีต้นทุนสูงมาก ดังนั้น ประชาชนในชุมชนจึงควรมีความตระหนักในการลดปริมาณขยะมูลฝอยมากกว่าการพึ่งพาจากภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว ทำอย่างไรที่จะรณรงค์ให้ประชาชนในชุมชนเห็นการเปลี่ยนแปลงในเหตุการณ์ ที่

ก่อให้เกิดปัญหาขยะมูลฝอยชุมชนทั้งในปัจจุบันและอนาคตมาร่วมกันคิดหาวิธีการและแนวทางในการแก้ปัญหา โดยคำนึงถึงความจำเป็นและความเป็นไปได้ในการบริหารจัดการขยะเพื่อเลือกแนวทางที่เป็นรูปธรรมที่ดีที่สุด และเหมาะสมที่สุด ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้ประชาชนในชุมชนเห็นคุณค่าและเกิดจิตสำนึกในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และร่วมด้วยช่วยกันในการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ให้เหลือน้อยที่สุด

จากประเด็นปัญหาดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการกับขยะมูลฝอย เพื่อศึกษาการจัดการกับขยะมูลฝอย การมีส่วนร่วมของชุมชนในการไม่ทิ้งขยะมูลฝอยในที่สาธารณะ เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมต่อการรองรับความเจริญเติบโตในอนาคตโดยไม่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาชุมชนและยังเป็นการให้แนวทางการจัดการขยะมูลฝอย เป็นการลดค่าใช้จ่าย ประหยัดงบประมาณขององค์การบริหารส่วนตำบลในการดำเนินการจัดการกับขยะมูลฝอยเหล่านั้น ทำให้ชุมชนมีสภาพสิ่งแวดล้อมน่าอยู่มากขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการจัดการขยะมูลฝอยในครัวเรือนของประชาชน
2. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะมูลฝอยในด้านต่าง ๆ

ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยทำการศึกษาเฉพาะชุมชนที่อยู่แถวคลองมหาสวัสดิ์ ประกอบด้วยประชากร หมู่ที่ 1, 2 และ 3 ใน ต. มหาสวัสดิ์ อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับขยะมูลฝอย

พระราชบัญญัติสาธารณสุข พ.ศ. 2535 ให้ความสำคัญความว่า มูลฝอย หมายถึง เศษกระดาษ เศษผ้า เศษอาหาร ถูพลาสติก ภาชนะที่ใส่อาหาร ถัง มูลสัตว์หรือซากสัตว์ ตลอดจนสิ่งอื่นที่เก็บกวาดจากถนน ตลาด ที่เลี้ยงสัตว์หรือที่อื่น

กรมควบคุมมลพิษ (2548) ให้ความสำคัญความว่า ขยะมูลฝอยหรือมูลฝอย หมายถึง เศษกระดาษ เศษผ้า เศษอาหาร เศษสินค้า เศษวัตถุ ถูพลาสติก ภาชนะที่ใส่อาหาร ถัง มูลสัตว์ ซากสัตว์หรือสิ่งอื่นใดที่เก็บกวาดจากถนน ตลาด ที่เลี้ยงสัตว์หรือที่อื่น และหมายความรวมถึงมูลฝอยติดเชื้อ มูลฝอยที่เป็นพิษ หรืออันตรายจากชุมชนหรือครัวเรือน ยกเว้นวัสดุที่ไม่ใช่แล้วของโรงงานซึ่งมีลักษณะและคุณสมบัติที่กำหนดไว้ตามกฎหมายว่าด้วยโรงงาน

Kenneth และ John (1973) กล่าวว่า ขยะมูลฝอย (Solid waste) หมายถึง ขยะมูล ฝอยที่ไม่ได้อยู่ในสภาพแก๊สและของเหลว เกิดขึ้นจากกิจกรรมประจำวันในพื้นที่ชุมชนแหล่งที่พักอาศัย ยานธุรกิจการค้า และภาคอุตสาหกรรม โดยในเบื้องต้นได้แบ่งประเภทขยะมูลฝอยออกเป็น เศษอาหาร ซึ่งได้แก่อินทรีย์วัตถุซึ่งเกิดจากการปรุงและบริโภคอาหาร ถัง และขยะมูลฝอยทั่วไป ได้แก่ ขยะมูลฝอยอื่นๆ ซึ่งนอกเหนือจากสองกลุ่มข้างต้นแบ่งเป็น กลุ่มที่สามารถเผาไหม้ได้ เช่น กระดาษ เศษผ้า เศษไม้/ใบไม้ และกลุ่มที่ไม่สามารถเผาไหม้ได้หรือเผาไหม้ได้ยาก เช่น แก้วและเศษโลหะต่างๆ เป็นต้น

สวัสดิ์ โนนสูง (2543:144) กล่าวว่า ขยะมูลฝอย หมายถึง สิ่งของเหลือทิ้งจากกระบวนการผลิตและอุปโภคบริโภคซึ่งเสื่อมสภาพจนใช้การไม่ได้ หรือไม่ต้องการใช้แล้ว บางชนิดเป็นของแข็งหรือกากของเสีย (solid waste) มีผลเสียต่อสุขภาพกายและจิตใจเนื่องจากความสกปรก เป็นแหล่งเพาะเชื้อโรคทำให้เกิดมลพิษและทัศนอุจาด

จากนิยามความหมายดังกล่าวข้างต้นกล่าวโดยสรุปได้ว่า ขยะมูลฝอย หมายถึง ขยะ หรือ มูลฝอย หรือมูลฝอย หมายถึง เศษกระดาษ เศษผ้า เศษอาหาร เศษสินค้า เศษวัตถุ ถูพลาสติก ภาชนะที่ใส่อาหาร ถัง มูลสัตว์ซากสัตว์หรือสิ่งอื่นใดที่เก็บกวาดจากถนน ตลาด ที่เลี้ยงสัตว์หรือที่อื่นๆ รวมถึงมูลฝอยติดเชื้อ มูลฝอยที่เป็นพิษหรืออันตรายจากชุมชนหรือครัวเรือน

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ด้านการมีส่วนร่วมนั้นได้มีนักวิชาการหลายท่านให้ความหมายหลายวิธีการดังนี้

เนตินา โพธิ์ประสระ (2541) การมีส่วนร่วม หมายถึง การได้เข้าไปเกี่ยวข้องที่อาจเป็นการเข้าร่วมแบบทางตรงหรือทางอ้อม ในการทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งก็ได้

ยุพาพร รุ่งงาม. (2545 : 5) กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วม (participation) คือ เป็นผลมาจากการเห็นพ้องกันในเรื่องของความ ต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและความเห็นพ้องต้องกัน จะต้องมีการเกิดความคิดริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติ เหตุผล เบื้องแรกของการที่มีคนมารวมกันได้ ควรจะต้องมีการตระหนักว่าปฏิบัติการทั้งหมดหรือการกระทำทั้งหมด ที่ทำโดยกลุ่มหรือในนาม กลุ่มนั้น กระทำผ่านองค์การ (organization) ดังนั้นองค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงได้

มณฑล จันทร์แจ่มใส (2551) กล่าวไว้ว่า คือ การมีส่วนร่วมของบุคคลจะต้องมีและเกิดขึ้นมาโดยตลอด ทั้งนี้เริ่มตั้งแต่ ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการวางแผนโครงการ การบริหารจัดการดำเนินงานตามแผน การเสียสละกำลังแรงงานของบุคคล ตลอดจน วัสดุอุปกรณ์ กำลังเงินหรือทรัพยากรที่มีอยู่

ประชุม สุวดี (2551) กล่าวถึงลักษณะเงื่อนไขพื้นฐานของการมีส่วนร่วม ของบุคคล เกิดจากพื้นฐาน คือ เป็นบุคคลที่จะต้อง มีความสามารถที่จะเข้าร่วม กล่าวคือจะต้องเป็นผู้มี ศักยภาพที่จะเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เช่น จะต้องมีความสามารถในการค้นหาความต้องการวางแผนการบริหารจัดการ การบริการองค์กรตลอดจนการใช้ ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า เป็นบุคคลที่มีความพร้อม ที่เข้ามามีส่วนร่วม กล่าวคือ ผู้นั้นจะต้องมีสุขภาพ ทางเศรษฐกิจวัฒนธรรมและกายภาพที่เปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมได้ . เป็นบุคคลที่มีความประสงค์จะเข้าร่วม กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีความเต็มใจสมัครใจที่จะเข้าร่วมเล็งเห็นผลประโยชน์ของการเข้าร่วม จะต้องไม่เป็นการ บังคับหรือ ผลักดันให้เข้าร่วม โดยที่ตนเองไม่ประสงค์จะเข้าร่วม . เป็นบุคคลที่ต้องมีความเป็นไปได้ที่จะเข้าร่วม กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีโอกาสที่จะ เข้าร่วมซึ่งถือว่าเป็นการกระจายอำนาจให้กับบุคคลในการตัดสินใจ และกำหนด กิจกรรมที่ตนเองต้องการในระดับที่เหมาะสม บุคคลจะต้องมีโอกาสและความเป็นไป ได้ที่จะจัดการด้วยตนเอง สำหรับลักษณะการมีส่วนร่วมของบุคคลโดยทั่วไปแล้ว ยังมีปัจจัยอีกหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพครอบครัว ระดับการศึกษา สถานภาพทางสังคม อาชีพ และรายได้ เป็นต้น

สรุปจากความหมายของการมีส่วนร่วมสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนหรือกลุ่มบุคคลมีแนวคิดหรือ จุดมุ่งหมายที่เหมือนกันเข้ามาดำเนินการนั้น ให้แล้วเสร็จตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดแล้วรับผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งต้องเข้ามามีส่วนร่วม ใน ทุกขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วม ในผลประโยชน์และการมีส่วนร่วม ในการประเมินผล

ข้อมูลทั่วไปของคลองมหาสวัสดิ์

คลองมหาสวัสดิ์ หรือ คลองชัยพฤกษ์ เป็นคลองที่เริ่มต้นจากคลองลัดบางกรวยหรือคลองบางกอกน้อย ไกล้วัดชัยพฤกษ์ มาลา ไหลผ่านเป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี กับเขตตลิ่งชันและเขตทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร ผ่านอำเภอ พุทธมณฑล ไปออกแม่น้ำท่าจีนที่ตำบลจรัญราย อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม รวมความยาว 28 กิโลเมตร คลองสายนี้เริ่มขุดตั้งแต่วันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2402 ในสมัยรัชกาลที่ 4 เพื่อย่นระยะทางไปนมัสการพระปฐมเจดีย์ หลังจากที่ทรงให้ขุดคลองเจดีย์บูชาจาก แม่น้ำนครชัยศรีไปจนถึงองค์พระปฐมเจดีย์ พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ข้า บุนนาค) และพระภานุ สมบัติบริบูรณ์ เป็นแม่กองจ้างชาวจีนขุด แล้วเสร็จเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2403 ถือเป็นคลองที่มีความกว้างที่สุดในสมัยนั้น คือ กว้าง 7 วาหรือ 14 เมตร ใช้เงินทั้งสิ้น 1,101 ชั่ง 10 ตำลึง เป็นเงินพระคลังมหาสมบัติ 100 ชั่ง เงินบริจาคเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ 1 ชั่ง 10 ตำลึง อีก 1,000 เป็นเงินของท้าวเทพอากร (เงิน) ที่ถูกริบเข้าพระคลังมหาสมบัติ

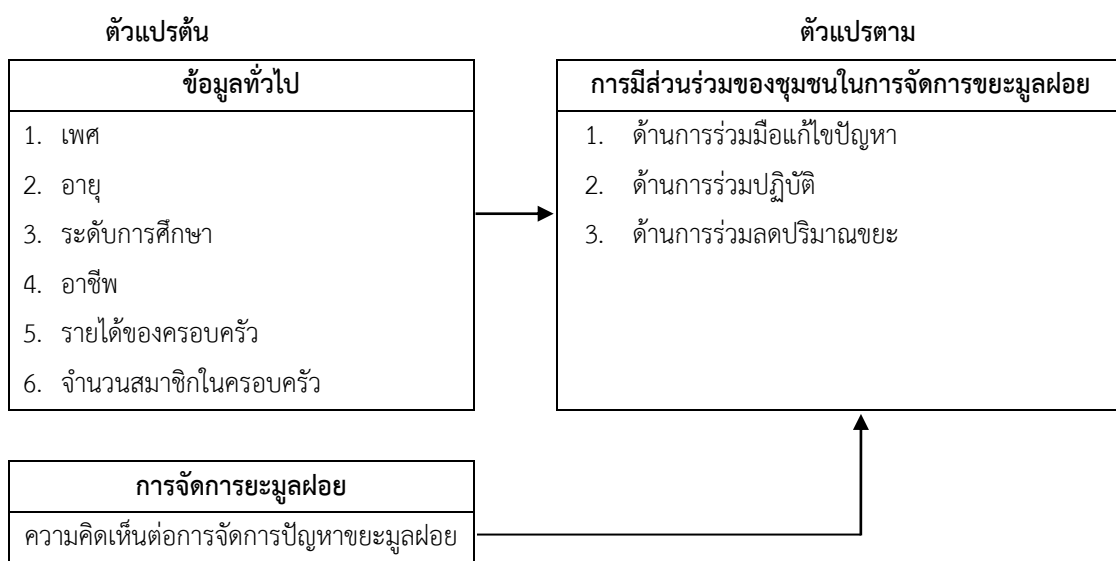
เมื่อขุดคลองเสร็จสิ้น รัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์จับจองที่ดินว่างเปล่าสองฝั่งคลอง ชุมชนแรก ๆ ที่เข้ามาอยู่ได้แก่ชาวบ้านที่ย้ายมาจากริมแม่น้ำนครชัยศรี บริเวณดอนหวาย ดาวคะนอง บางเตย และชาวจีนที่มาขุดคลอง เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ยังได้ให้สร้างศาลาสำหรับประชาชนพักเป็นระยะไปตามริมคลองทุก 100 เส้น เป็นศาลาเขียนตำรายารักษาโรคต่าง ๆ ติดไว้เป็น

การกุศล ต่อมาเรียกกันว่า “ศาลายา” คือศาลาที่ 1-4 และ 6-7 ศาลาที่ 7 เรียกกันว่าศาลาติน กับศาลาที่ 5 สร้างในการกุศลปลงศพ คนของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ เรียกกันว่า “ศาลาท่าศพ” ปัจจุบันกลายเป็น “ศาลาธรรมสพน์” และเป็นชื่อแขวงกับสถานีรถไฟในเขต ทวีวัฒนาของกรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ตรงหลักกิโลเมตรที่ 15 ริมทางรถไฟสายใต้ คลองมหาสวัสดิ์ยังมีประตูน้ำที่กรมชลประทานสร้าง ไว้ 2 ประตู คือประตูน้ำมหาสวัสดิ์ ด้านแม่น้ำท่าจีน และประตูน้ำฉิมพลี ด้านแม่น้ำเจ้าพระยา ปัจจุบันคลองสายนี้ยังคงเป็นเส้นทางสัญจรของชาวบ้านและเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิไลลักษณ์ สุวจิตตานนท์ (2552) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษาประชาชนในเขตเทศบาล พระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนมีส่วนร่วม ในการจัดการท่องเที่ยวในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้าน การดูแลรักษาและ ด้านการค้นพบสาเหตุของปัญหาอยู่ ในระดับสูงด้านการปฏิบัติงาน ด้านการวางแผนดำเนินงานและด้านการประเมินผล อยู่ในระดับปานกลาง สอดคล้องกับงานวิจัยของ มณฑล เอกอศุญช์พันธ์ (2553) ได้ศึกษาวิจัย การมีส่วนร่วมของประชาชนใน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กรณีศึกษาตลาดน้ำตลิ่งชัน เขต ตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบริเวณ ตลาดน้ำตลิ่งชัน ใน ภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าด้านการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน มีค่าเฉลี่ยอยู่ ในระดับมาก ส่วนด้านอื่นๆ อยู่ใน ระดับปานกลางทุกด้าน เรียงตามลำดับ ดังนี้ คือ ด้านการมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา ด้านการมีส่วนร่วมในการ ติดตามประเมินผล และด้านการมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษา และปรับปรุงแก้ไขตามลำดับ และสอดคล้องกันกับงานวิจัยของ กาบแก้ว ปัญญาไทย (บทคัดย่อ : 2554) ผลการศึกษา พบว่า ชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจ และมีจิตสำนึกเกี่ยวกับการจัดการขยะในระดับสูง ชุมชนสามารถคัดแยกขยะ การนำขยะไปใช้ประโยชน์อยู่ในระดับสูง พฤติกรรมการกำจัดขยะภายในครัวเรือนของชุมชน พบว่า มีการ คัดแยกขยะ มีการกำชับสมาชิกในครัวเรือน คัดแยกขยะก่อนทิ้ง ขยะเปียกจะบรรจุทิ้งลงถังเทศบาล ขยะแห้งบางส่วนนำไปกำจัดโดย การเผา ขยะรีไซเคิลเก็บรวบรวมไว้เพื่อขาย บางส่วนนำกลับมาใช้ใหม่ พฤติกรรมการกำจัดขยะภายในครัวเรือนอย่างถูกต้องอยู่ใน ระดับสูง และความรู้ความเข้าใจของชุมชนเกี่ยวกับปัญหาขยะกับการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะในด้านต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กัน อย่าง มีนัยสำคัญทางสถิติ จิตสำนึกของชุมชนเกี่ยวกับการจัดการปัญหาขยะอยู่ในระดับปานกลาง การศึกษา พบว่าเหตุผลสำคัญที่ชุมชนเข้า ร่วมกิจกรรมการจัดการขยะกับทางเทศบาล เพื่อเป็นการทำให้ชุมชนสะอาดน่าอยู่ มีทัศนียภาพที่สวยงาม เป็นการลดปัญหา สิ่งแวดล้อมและเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัว

กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจข้อมูล โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างเป็นแบบเจาะจงในเขตชุมชนคลองมหาสวัสดิ์มีวิธีการดำเนินการ ดังนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ศึกษาครั้งนี้เป็นประชากรที่อยู่แถวคลองมหาสวัสดิ์ ต.มหาสวัสดิ์ อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ได้แก่ ประชากรหมู่ที่ 1, 2 และ 3 จำนวน 319 ครัวเรือน

กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้นำครัวเรือนแถวคลองมหาสวัสดิ์หมู่ที่ 1, 2 และ 3 ครัวเรือนละ 1 คน โดยกลุ่มตัวอย่างที่ได้จากการเทียบเคียงตารางสำเร็จรูปของ Taro Yamane จำนวน 216 คน

ตัวแปรที่ศึกษา

ตัวแปรต้น ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ต่อเดือน และจำนวนสมาชิก

ตัวแปรตาม ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมด้านการร่วมมือแก้ไขปัญหา ด้านการร่วมปฏิบัติ และด้านการร่วมลดปริมาณขยะมูลฝอย

เครื่องมือในการวิจัย

ในงานวิจัยครั้งนี้ใช้เป็นแบบสอบถาม (Questionnaire) โดยเป็นการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม ความคิดเห็นต่อการจัดการปัญหาขยะมูลฝอย และการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการขยะมูลฝอย ในด้านการสร้างเครื่องมือ คือ นำหลักการ แนวคิด ทฤษฎี บทความที่เกี่ยวข้องจากตำรา เอกสาร และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถามเพื่อกำหนดขอบเขตในการสร้างเครื่องมือ วิเคราะห์เนื้อหาและกำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างแบบสอบถามปลายเปิด และนำเครื่องมือที่สร้างแล้วเสร็จไปหาคุณภาพด้วยการหาความเที่ยงตรง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

แบบสอบถาม

ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยตนเอง ผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่ได้กลับคืนมาทั้งหมดมาวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติสำหรับงานวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้รับมาจากแบบสอบถามจำนวน 216 ชุด มาลงรหัสประมวลผลโดยใช้สถิติในการนำเสนอข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว One-way ANOVA

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

1. ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามจากผู้นำครัวเรือนซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างพบว่าส่วนใหญ่เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 55.6 เนื่องจากส่วนมากเป็นผู้นำครัวเรือน มีอายุระหว่าง 45 ปีขึ้นไป สำเร็จการศึกษา ระดับประถมศึกษามากที่สุด ระดับการศึกษาดังกล่าวทำให้กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จึง ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปเพราะไม่ต้องอาศัยทักษะความรู้ ความชำนาญมากนัก ส่งผลทำให้มีรายได้ของครอบครัวต่อเดือนอยู่ระหว่าง 5,001-10,000 บาท และพบว่าส่วนใหญ่มีจำนวนสมาชิกที่อาศัยในครอบครัวอยู่ในระหว่าง 4-6 คน

2. ความคิดเห็นต่อการจัดการปัญหาขยะมูลฝอย

การวิเคราะห์ระดับความคิดเห็นต่อการจัดการปัญหาขยะมูลฝอยรายละเอียดแต่ละข้อพบว่า ข้อที่มีคะแนนในระดับมากที่สุด ได้แก่ ถึงขยะทุกบ้านควรมีฝาปิดมิดชิด ($\bar{X} = 1.94$, S.D. = 0.28) และ คนในชุมชนเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยป้องกันปัญหาขยะมูลฝอย ($\bar{X} = 1.89$, S.D.=0.35) ตามลำดับ ข้อที่มีคะแนนในระดับปานกลาง ได้แก่ คนในชุมชนมักทิ้งขยะในที่สาธารณะ ($\bar{X} = 1.14$, S.D.=0.88) การนำแบตเตอรี่เก่าหรือถ่านไฟฉายใช้แล้วไปฝังดิน ($\bar{X} = 1.11$, S.D.=0.82) ตามลำดับ ส่วนข้อที่มีคะแนนน้อย ได้แก่ การคัดแยกขยะทำให้เสียเวลาโดยเปล่าประโยชน์ ($\bar{X} = 0.59$, S.D.=0.84) และการเข้าร่วมกิจกรรมการรักษาความสะอาดของชุมชนทำให้เสียเวลาและไม่เกิดประโยชน์ ($\bar{X} = 0.58$, S.D.= 0.78) ตามลำดับ

3. การมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการขยะมูลฝอย

การมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการขยะมูลฝอยจะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน เมื่อพิจารณาทั้งในด้านการร่วมมือแก้ไขปัญหา ด้านการร่วมมือปฏิบัติ และด้านการลดปริมาณขยะมูลฝอย พบว่า อยู่ในระดับปานกลาง

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ในด้านการร่วมมือแก้ไขปัญหา พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการ ชักชวนเพื่อนบ้านให้สนใจและสอดส่องดูแลปัญหาขยะมูลฝอยของชุมชน รองลงมาแจ้ง อบต. ทันทีเมื่อขยะไม่มาเก็บขยะตามเวลา บอกหรือตักเตือนเจ้าหน้าที่ขนขยะ หากเก็บขยะหกเลอะเทอะ ไปร่วมให้ข้อมูลเรื่องปัญหาขยะมูลฝอยเมื่อ อบต. นัดประชุม และเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยให้แก่ อบต. ตามลำดับ

ในด้านการร่วมมือปฏิบัติ พบว่า ทิ้งขยะมูลฝอยลงในถังขยะที่ อบต. จัดหาให้ รองลงมา คือ นำขยะเปียกใส่ถุงปิดเรียบร้อย ชำระค่าธรรมเนียมขยะให้ อบต. แยกขยะมูลฝอยก่อนทิ้ง รวบรวมขยะมูลฝอยในบ้านมาทิ้งที่ถังขยะของ อบต. ทุกวัน นำเศษอาหารไปใช้เลี้ยงสัตว์ เข้าร่วมกิจกรรมการรักษาความสะอาดของ เมาขยะมูลฝอยในบริเวณบ้าน และทิ้งขยะมูลฝอยในที่ว่างหรือข้างทาง ตามลำดับ

ในด้านการลดปริมาณขยะมูลฝอย พบว่า มีการแยกเศษกระดาษ เศษโลหะ ขวดแก้ว พลาสติก เก็บไว้ขายเป็นของเก่า รองลงมา นำถุงพลาสติก ถุงหูหิ้ว ที่ยังมีสภาพดีกลับมาใช้ซ้ำอีก นำขวดน้ำ ขวดน้ำเปล่า ที่ใช้หมดแล้วมาทำความสะอาดเพื่อใช้ประโยชน์อย่างอื่นอีก ใช้เศษหญ้า เศษใบไม้คลุมดิน มากกว่าการทิ้งลงในถังขยะ นำเสื้อผ้าเก่าไปซ่อมแซมแล้วนำกลับมาใช้ใหม่ และมีการใช้ตะกร้า ถุงผ้า เวลาไปซื้อของหรือไปจ่ายตลาด ตามลำดับ

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะมูลฝอย : กรณีศึกษาชุมชนคลองมหาสวัสดิ์ ต.มหาสวัสดิ์ อ. พุทธมณฑล จ.นครปฐม เมื่อพิจารณาทั้งหมด 3 ด้าน พบว่า การมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง และหากวิเคราะห์เป็นรายด้านแล้ว พบว่าด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดคือด้านการลดปริมาณขยะมูลฝอยอยู่ในระดับมากที่สุด และปานกลางคือ ด้านการร่วมมือปฏิบัติ และการร่วมมือแก้ไขปัญหาตามลำดับ ในส่วนของรายข้อในแต่ละด้าน พบว่าในด้านการร่วมมือแก้ไขปัญหาในบางข้ออยู่ในระดับมากที่สุด เช่น มีการบอกหรือตักเตือนเจ้าหน้าที่ขนขยะหากเก็บขยะหกเลอะเทอะ ($\bar{X} = 2.95$, S.D.=1.28) อาจเป็นเพราะเกิดจากความคุ้นเคยหรือรู้จักมักคุ้นกับเจ้าหน้าที่เป็นอย่างดีนั้นอยู่ในระดับปานกลาง

ในด้านการร่วมมือปฏิบัติ พบว่าค่าเฉลี่ยบางข้ออยู่ในระดับมากที่สุด เช่น มีการทิ้งขยะมูลฝอยลงในถังขยะที่ อบต. จัดหาให้ ($\bar{X} = 4.16$, S.D.=0.88) อาจเป็นเพราะประชาชนตระหนักถึงปัญหาขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นในชุมชนของตนเองทั้งในปัจจุบันและในอนาคตที่อาจจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศแหล่งน้ำลำคลองหากไม่ทิ้งขยะในที่ที่มีการจัดเตรียมไว้ให้ รองลงมาเป็นการนำขยะเปียกใส่ถุงปิดเรียบร้อย ($\bar{X} = 3.97$, S.D.=1.02) และแยกขยะมูลฝอยก่อนทิ้ง ($\bar{X} = 3.74$, S.D.=0.99) ตามลำดับ

ในด้านการลดปริมาณขยะมูลฝอย พบว่าค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุดเกือบทั้งหมด เช่น มีการแยกเศษกระดาษ เศษโลหะ ขวดแก้ว พลาสติก เก็บไว้ขายเป็นของเก่า ($\bar{X} = 4.29$, S.D.=0.95) อาจเป็นเพราะประชาชนมีการจัดการด้วยตนเองโดยดำเนินการในเรื่อง

ของการคัดแยก การจัดเก็บ การรวบรวมการจำหน่ายมูลฝอยของชุมชนเอง รองลงมา นำถุงพลาสติก ถุงหูหิ้ว ที่ยังมีสภาพดีกลับมาใช้ซ้ำอีก ($\bar{X} = 4.09$, S.D=1.05) และนำขวดน้ำ ขวดน้ำเปล่า ที่ใช้หมดแล้วมาทำความสะอาดเพื่อใช้ประโยชน์อย่างอื่นอีก ($\bar{X} = 3.75$, S.D=1.19) ตามลำดับ หากมีการรณรงค์และประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องจะเป็นการช่วยลดปริมาณขยะมูลฝอยให้น้อยลงได้มากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ควรมีการสนับสนุนงบประมาณด้านการจัดการขยะมูลฝอยให้กับหมู่บ้านหรือชุมชน เพื่อให้มีการจัดการขยะมูลฝอยอย่างครบวงจรและกำจัดตามหลักสุขาภิบาล
2. ควรมีการจัดกิจกรรมรณรงค์และกระตุ้นเพื่อสร้างจิตสำนึกในการร่วมแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ โดยให้ชุมชนมีความรู้สึกรู้ว่าพวกเขาเป็นบุคคลสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนเป็นพื้นที่ปลอดจากปัญหาขยะ เช่น กิจกรรมการรณรงค์ให้สมาชิกในครัวเรือนมีการใช้ถุงผ้า ตะกร้า เมื่อไปจ่ายตลาด หรือการจัดประกวดแข่งขันรักษาความสะอาดภายในชุมชน การประดิษฐ์สินค้าใหม่จากวัสดุที่ไม่ใช้แล้ว
3. ควรมีการจัดอบรมเสริมความรู้แก่กลุ่มแม่บ้าน และเยาวชนในชุมชนในการนำวัสดุเหลือใช้มาประดิษฐ์เป็นของตกแต่งหรือของใช้ต่าง ๆ โดยองค์การบริหารส่วนตำบลหรือเทศบาลมีการจัดหาแหล่งรับซื้อเพื่อให้ชุมชนสามารถนำมาแสดงและจัดจำหน่ายได้

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการขยะมูลฝอย
2. ควรมีการศึกษาในประเด็นเดียวกันกับพื้นที่อื่นๆ เพื่อนำข้อค้นพบที่ได้ในแต่ละพื้นที่มาเปรียบเทียบกัน เพื่อนำข้อมูลมาเป็นแนวทางในการรณรงค์ให้ประชาชนหรือชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอย

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดีด้วยความอนุเคราะห์และความอุปถัมภ์จากบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณมา ณ ที่นี้ ขอขอบคุณอาจารย์ทรงสิทธิ์ สอนรอด ที่เมตตาอนุเคราะห์แปลบทความภาษาอังกฤษ ขอขอบคุณ ดร.นพลักษณ์ หนักแน่น ที่ช่วยวิเคราะห์แปลผลข้อมูลงานวิจัย รวมถึงขอบคุณเจ้าของบทความทางวิชาการ ตำรา และหนังสือต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยเอ่ยนามและไม่ได้เอ่ยนาม ขอขอบคุณสถาบันวิจัยและพัฒนา ตลอดจนเจ้าหน้าที่ทุกท่านภายในหน่วยงานที่คอยช่วยเหลือเป็นผู้ประสานงานติดต่ออำนวยความสะดวกในเรื่องต่าง ๆ และในท้ายที่สุดนี้ต้องขอขอบคุณมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี ที่ให้การสนับสนุนทุนในการทำวิจัย

เอกสารอ้างอิง

- [1] อาณัติ ต๊ะปิ่นดา, 2553, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย, กรุงเทพฯ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [2] กรมควบคุมมลพิษ, 2558, “สถานการณ์มลพิษของประเทศไทย ปี 2557,” www.pcd.go.th/public/News/Fies/Draft580318-1pdf [23 มกราคม 2559].
- [3] พระราชบัญญัติการสาธารณสุข (ฉบับที่ 1) 2535, 2535, ราชกิจจานุเบกษา.
- [4] กรมควบคุมมลพิษ, 2548, แนวทางและข้อกำหนดเบื้องต้นการลดและใช้ประโยชน์ขยะมูลฝอย, กรุงเทพฯ.
- [5] Kenneth C. Clayton and John M. Huie. (1973). Solid Wastes Management : The Regional Approach. United States of America : Ballinger Publishing Co.
- [6] สวัสดิ์ โนนสูง, 2543, ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กรุงเทพฯ, โอเดียนสโตร์,

- [7] เนตินา โพธิ์ประเสริฐ, 2541, ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมและความผูกพันต่อองค์การของพนักงาน: ศึกษาเฉพาะกรณี บริษัทสิทธิผล 1919, กรุงเทพฯ, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ภายเอกสาร.
- [8] ยุพาพร รูปงาม, 2545, การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงานงบประมาณ ในการปฏิรูประบบราชการ, ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- [9] มณฑล จันทร์แจ่มใส, 2551, ปัจจัยการสื่อสารการตลาดที่มีต่อการเลือกสถานที่ท่องเที่ยวกรณีศึกษา: เกาะมุก จังหวัดตรัง, วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม, บัณฑิตวิทยาลัย, สถาบันเทคโนโลยี พระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- [10] ประชุม สุวดีดี, 2551, การตลาดในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว, กรุงเทพฯ, สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์.
- [11] 2558, คลองมหาสวัสดิ์,” <http://www.bareo-isyss.com/19/klong-mahaisawan.html> [10 ตุลาคม 2558].
- [12] วิไลลักษณ์ สุวจิตตานนท์, 2552, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กรณีศึกษาประชาชนในเขตเทศบาลพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการผังเมือง, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- [13] มณฑล เอกอัครพันธ์, 2553, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กรณีศึกษาตลาดน้ำตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขารัฐศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- [14] กาบแก้ว ปัญญาไทย, 2554, การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการขยะมูลฝอยในพื้นที่เขตเทศบาลตำบลเกาะคา จังหวัดลำปาง. การค้นคว้าแบบอิสระ, รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.